

Δελτίο Στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Η τέχνη της ξερολιθιάς

I. Σύνομη παρουσίαση του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΑΠΚ)

1. Όνομα: Η τέχνη της ξερολιθιάς

Άλλη/-ες ονομασία/ες:

Για τις αναβαθμίδες: σέτια και ποδόμες στη Λέσβο, αρμάκες στην Κεφαλονιά, δέσες στην Ήπειρο, αιμασιές στην Άνδρο, σκάλες στην Τήνο· παραβόλια, τράφοι, λουρίδες και λουρίδια, τάβλες, δεσές, δαμάκια, άσπες, αρμάκια και αρμιά στην Κρήτη· δαμάκια στην Πάτμο, Λέρο, Κάλυμνο και Κω· βαστάδια ή βαστασί και τάβλες στη Νίσυρο, δαμάκια και λούροι στους Λειψούς, βαστασί και λουριά στη Β. Κάρπαθο και στην Κάσο (από το υπό έκδοση βιβλίο της Θεοδώρας Πετανίδου *Αναβαθμίδες του Αιγαίου*).

Το παράδειγμα των Δωδεκανήσων, Επιστημονικές Εκδόσεις Παρισιάνου ΑΕ., σελ. 14 και πίνακας σελ. 190. Η αναφορά γίνεται μετά από προφορική άδεια της συγγραφέως). Επιπλέον, χτιά ή οχτία στην Αμοργό, σκάλες στην Κύθνο, χαλάκια στη Νάξο και, τέλος, οι κοινές ονομασίες σε πολλά μέρη της Ελλάδας αναβαθμοί, πεζούλες και λαχίδια.

Φωτ.: Ιουλίττα Κ. Παπαγιαννίδη, Αθήνα 2010
Περβόλια στην οπισθή της Σχινόουσσας, διαμορφωμένο με αναβαθμίδες και χαμηλούς διαχωριστικούς ερμούτες από ξερολίθια.

Φωτ.: Ιουλίττα Κ. Παπαγιαννίδη, Αθήνα 2010
Αντικατασκευασμένο τοίχο από ξερολίθια για τη διαμόρφωση αναβαθμίσεων σε ελαιώνα, στην οπισθή της Λέσβου.

Για τα βοηθητικά κτίσματα γεωργοκτηνοτροφικής χρήσης ή/και κατοίκησης: *μιτάτα* στην Κρήτη, *βόλτοι* στη Λευκάδα, *κύφες* στη Χάλκη, *κελιά* και *καλυβάρες* στην Κύθνο, *κατοικίες* στις Νάξο, Δήλο, Ρήνεια, Μύκονο και Τήνο.

2. Ταυτότητα: Η τέχνη της κατασκευής κτισμάτων με λίθους χωρίς κανένα συνδετικό υλικό.

Φωτ.: Ιουλία Κ. Παπαγιαννάκη
Κατασκευή γεφύριού τόξου περριούλης στο Ξερολίθιο, για την ασφαλέστερη είσοδο στην υπαίθρο της Λορέου.

3. Πεδίο ΑΠΚ:

- προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις
- επιτελεστικές τέχνες

X κοινωνικές πρακτικές –τελετουργίες –εορταστικές εκδηλώσεις:

Η ξερολιθιά συνδέεται με έθιμα και πρακτικές που σχετίζονται με την παραδοσιακή οργάνωση του χώρου, καθώς και με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα κάθε τόπου (αγροτικός/αστικός, ιδιωτικός/δημόσιος). Η ξερολιθιά χαρακτηρίζει τον χώρο που θεωρείται φυσικός και μη κατοικήσιμος (όλα τα κτίσματα αυτού του χώρου είναι γεωργοκτηνοτροφικά, επαγγελματικά ή έχουν σχέση με δραστηριότητες, όπως το κυνήγι). Η τεχνική δεν προσφέρεται για τον αστικό κατοικήσιμο χώρο, όπου η δόμηση είναι πιο επεξεργασμένη, μνημειωδέστερη και θεωρείται διαρκέστερη. Στον αστικό χώρο η ξερολιθιά χρησιμοποιείται σε έργα υποδομών (δίοδοι νερού, αντιστηρίγματα οδών, κλπ) ή αναπτύσσεται σε τόπους που παραπέμπουν στη φύση (πάρκα, πλατείες, υπαίθρια θέατρα, κλπ).

Φωτ.: Ιουλία Κ. Παπαγιαννάκη
Τοίχος από Ξερολίθιο σε άριστη κατάσταση, για την ασφαλέστερη είσοδο στην υπαίθρο της Σίμων. Οι άρθρες οριστοπύλικες αποτρέπουν τη διάλυση των λίθων.

Διαχωριστικοί τοίχοι με χαρακτηριστικές επιστέφεις και σωροί λίθων χρησιμοποιούνται στην ύπαιθρο για την οριοθέτηση της γης και για τη διάκριση ιδιωτικού/δημόσιου χώρου. Με αυτό το σκεπτικό, η χρήση της ξερολιθιάς αποτελεί πολιτισμική επιλογή και η παρουσία των ξερολιθικών κτισμάτων κοινωνικοποιεί τον χώρο. Η πολιτισμική αξία των κτισμάτων αυτών σχετίζεται και με την αναπτυσσόμενη στις μέρες μας συνείδηση ότι η συγκεκριμένη τεχνογνωσία και τα έργα της αποτελούν μέρος της πολιτισμικής κληρονομιάς των τοπικών κοινωνιών του ελλαδικού χώρου.

Φωτ.: Ιουλιάνη Κ. Παπαγιαννάκη
Διαχωριστικός τοίχος από ξερολιθιά σε άρσιστη κατάσταση, για την οριοθέτηση οικοκτημάτων σε παραθαλάσσια περιοχή της Ιού. Οι όρθιες σχιστοπέλικες αποτρέπουν τη διάβρωση των ζώνων.

Χ γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν

Οι ξερολιθικές κατασκευές συνδέονται άμεσα με τη γνώση των πετρωμάτων και των φυσικών υλικών, και γενικά με τη γνώση του περιβάλλοντος χώρου (κατεύθυνση και ένταση των ανέμων και της βροχής, κίνδυνοι διάβρωσης, κατολισθήσεων, πλημμύρας κλπ.). Κατά την κατασκευή των ξερολιθικών κατασκευών λαμβάνονται υπ' όψιν αυτοί οι παράγοντες, οι οποίοι διαμορφώνουν και βελτιώνουν τις τοπικές φυσικές συνθήκες.

Φωτ.: Ιουλιάνη Κ. Παπαγιαννάκη
Πηγάδι μεγάλων διαστάσεων από ξερολιθιά, για το ποτισμα των ζώων και την άρδευση των παρακείμενων καλλιέργειών, στην ύπαιθρο της Φολεψιάς.

Χ τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία

Οι γνώσεις για την κατασκευή των ξερολιθικών κτισμάτων αποτελούν μέρος των δεξιοτήτων που χρησιμεύουν στην άσκηση κάθε αγροτοποιομενικής δραστηριότητας.

Χ άλλο

Η δημιουργία ξερολιθικών κατασκευών αποτελούσε αντικείμενο παραδοσιακών παιχνιδιών (π.χ. η αγωνιστική κατασκευή βόλτων στην Εγκλουβή Λευκάδας, που έβαζε σε δοκιμασία την ικανότητα και την ταχύτητα του παίκτη, καθώς και την τεχνική αρτιότητα της κατασκευής του). Σήμερα το παραδοσιακό αυτό παιχνίδι έχει εγκαταλειφθεί, ζουν όμως

πολλοί από όσους συμμετείχαν σε αυτό, αποτελώντας φορείς μιας συλλογικής μνήμης που σχετίζεται με τις ξερολιθικές κατασκευές.

4. Τόπος (διοικητική περιφέρεια, νομός, δήμος) :

Ξερολιθιές απαντώνται στο σύνολο του αγροτικού χώρου. Σχετικά πρόσφατα (μετά τις δεκαετίες 1960-1970) η τεχνική μεταφέρθηκε και στον αστικό χώρο (οδικό δίκτυο, πάρκα, θέατρα, περίπατοι, αποθήκες) κλπ.

5. Λέξεις-κλειδιά: ξερολιθιά, δόμηση χωρίς κονίαμα, οργάνωση του χώρου, πολιτισμικό τοπίο, παραδοσιακή τεχνογνωσία.

II. Ταυτότητα του φορέα του στοιχείου ΑΠΚ

Πρόσωπο, ομάδα, οργανισμός

Πρόσωπα: Τεχνίτες της ξερολιθιάς

- Παρασκευαΐδης Σταύρος Γ., Συριτέλης Βασίλης (Λέσβος)
- Φέγγαρος Αντώνης (Πάτμος)
- Αυγούλης Μιχάλης, Χαλάς Τάσος, Δραμουντανής Διαμαντής (Κως)
- Πιπεράκης Μανόλης (Αμοργός)
- Γαβαλάς Γιώργος (Φολέγανδρος)
- Κλώνος Δημήτρης, Κοντραφούρης Δημήτρης, Μαλτέζος Γιώργος (Αίγινα)
- Ψάλτης Γιάννης, Μαραβέλιας Μηνάς, Γεροδήμος Βασίλης (Τήνος)
- Νταγιαντάς Ζαχαρίας και Νταγιαντάς Γιάννης (Κρήτη)
- Κασσιανή και Διονύσης Κούρτης, Γιώργος Βανδώρας (Λευκάδα)
- Νάκος Αποστόλης και Νάκος Σπύρος (Πελοπόννησος και Στερεά Ελλάδα)

Ομάδα: ΟΡΑΜΑ: Ομάδα Ριζοσπαστικής Αποκατάστασης Μονοπατιών Αμοργού, με έδρα το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, αποτελούμενη από διδάσκοντες, φοιτητές και τεχνίτες, που ασχολούνται συστηματικά από το 2012 με την αποκατάσταση των μονοπατιών της Αμοργού (Υπεύθυνη: Βιβιάννα Α. Μεταλληνού, Αρχιτέκτων-Ιστορικός Περιβάλλοντος, SM in Architecture Studies MIT).

Οργανισμός: Μέλη της ΔΕΕΞ: Διεθνής Ένωση για τη διεπιστημονική μελέτη της Ξερολιθιάς / SPS.: Société scientifique internationale pour l' étude pluridisciplinaire de la Pierre Sèche (Maison de l'Archéologie, 21 rue République, 83143 Le Val, France–τηλ. 0033494863924, fax 0033494864812, contact@pierreseche-international.org), συνεπικουρούμενα από την εθελοντική συμμετοχή ενδιαφερόμενων πολιτών (τεχνιτών, ερευνητών, χρηστών) που αναγνωρίζουν την αξία των ξερολιθικών κτισμάτων).

Ταυτότητα:

- ΟΤΑ (κοινότητα, δήμος, περιφέρεια)
- σύλλογος
- σωματείο
- ενορία

Χ ένωση ενδιαφερομένων

- συντεχνία

Χ πρόσωπο

άλλο

Έδρα/τόπος:

Ειδικές πληροφορίες για το στοιχείο:

Αρμόδιο/α πρόσωπο/α:

-

1. Όνομα: Αδαμαντία Ακοβιτσιώτη-Hameau

Ιδιότητα: Δρ Αρχαιολόγος και Δρ Πολιτισμική Ανθρωπολόγος, Γενική Γραμματέας ΔΕΕΞ / SPS

Διεύθυνση: 14 avenue Frederic Mistral, Forcalqueiret TK: 831 36

Τηλ. 003349867021

FAX.....

e-mail: aser2@wanadoo.fr

2. Όνομα: Ιουλία Κ. Παπαευτυχίου

Ιδιότητα: Δρ Αρχιτέκτων ΕΜΠ, Αντιπρόεδρος της ΔΕΕΞ / SPS, Υπεύθυνη του Τομέα Ελλάδας-Αιγαίου

Διεύθυνση: Ξάνθου 10 TK: 853 00 Κως

Χώρα: Ελλάδα

Τηλ. 2242026754 Κιν. 6973693259

FAX.....—.....

e-mail: ioulia955@gmail.com

3. Όνομα: Μαριγώ Αποστόλου

Ιδιότητα: Δρ Αρχιτέκτων, Καθηγήτρια Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου

Διεύθυνση : Ρούμελης 7, TK: 151 27 Μελίσσια

Χώρα: Ελλάδα

Τηλ. 2108030860 Κιν. 6972338294

FAX. 2106134738, e-mail:

III . Περιγραφή του στοιχείου ΑΠΚ

1. Περιγραφή:

(έως 50 λέξεις)

Με τον όρο «τέχνη της ξερολιθιάς» εννοούμε την κατασκευή κτισμάτων με λίθους χωρίς κανένα συνδετικό υλικό (εν ξηρώ). Οι ξερολιθικές κατασκευές, είναι άλλοτε έντονα ορατές, όπως εκτεταμένα εντυπωσιακά σύνολα ταρατσωτών καλλιεργειών, και άλλοτε διακριτικές και ταπεινές, όπως τα κτίσματα γεωργοκτηνοτροφικής χρήσης. Ωστόσο, είναι πάντα καλαίσθητες και φιλικές προς το περιβάλλον.

2. Αναλυτική περιγραφή: (έως 500 λέξεις)

Οι ξερολιθικές κατασκευές συνδέονται άμεσα με την οργάνωση του παραγωγικού χώρου των αγροτικών κοινοτήτων. Οι ίδιοι οι αγρότες ενδιαφέρονται τόσο για τη δόμηση νέων ξερολιθικών κατασκευών όσο και για τη συντήρηση των υφιστάμενων. Η τεχνική αφορά απλές κατασκευές (διαχωριστικούς και αναλημματικούς τοίχους, επιστρώσεις δρόμων) ή πιο σύνθετες (ποικίλα αγροτικά κτίσματα για αποθήκευση, επεξεργασία προϊόντων, σταβλισμό ζώων, πρόχειρη στέγαση ανθρώπων). Στις μη καλλιεργούμενες ή δασώδεις περιοχές διάφοροι κλειστοί χώροι που στεγάζουν τεχνικές δραστηριότητες (εργαστήρια λατομείων, καμίνια, φούρνοι, κυνηγετικά σύνολα: τοιχάρια, στέγαστρα, καθίσματα, λάκκοι για την αναμονή ή την παγίδευση των θηραμάτων) χτίζονται με ξερολιθιά.

Φωτ. Γεώργιος Κ. Παπαγιαννής
Γεφύρι στο Ζεγόρι, με σπήλαιο από ξερολιθιά και λιθοστρωτή επιχώμαση για τη δέσμευση αν-
θρώπων και ζώων.

Η τεχνική χρησιμοποιείται επίσης για όλες τις εγκαταστάσεις που συμβάλλουν στην αποστράγγιση, την άρδευση και την ύδρευση των γαιών. Η τεχνική της ξερολιθιάς προτιμάται για τα τεχνικά πλεονεκτήματά της, που βασίζονται στις λειτουργικές ιδιότητες της δόμησης εν ξηρώ (ισοθερμία, ρύθμιση του αερισμού και της υγρασίας), αλλά και στο γεγονός ότι οι ξερολιθικές κατασκευές δεν απαιτούν ιδιαίτερα τεχνικά μέσα. Η χρήση της ξερολιθιάς αραιώνει αισθητά μετά τα μέσα του 20ού αιώνα με την παρακμή της παραδοσιακής αγροτικής κοινωνίας, τη μηχανοποίηση της γεωργίας και τη χρήση νέων μεταφορικών μέσων.

Παρ' όλα αυτά, η συμβολή της ξερολιθιάς στην οργάνωση και τη συγκρότηση τοπίων και ταυτοτήτων υπογραμμίζεται σε διεθνές επίπεδο όλο και περισσότερο. Οι δυνατότητες για αναστηλώσεις και νέες κατασκευές αυξάνονται, ενώ η ζήτηση για τέτοιες κατασκευές επεκτείνεται σε νέους τομείς δραστηριοτήτων (πρωτογενής παραγωγή, προστασία περιβάλλοντος, πολιτισμικός και οικολογικός τουρισμός κ.ά.) που κινούνται στο μεταίχμιο παράδοσης και νεωτερισμού, τεχνικής και καλλιτεχνίας.

Όσον αφορά στην ίδια την τεχνική, τόσο οι απλές όσο και οι σύνθετες κατασκευές –κυρίως κλειστοί χώροι– παρουσιάζουν ποικιλία μεθόδων και μορφών ανάλογα με το κατά τόπους προσφερόμενο υλικό αλλά και τον χρηστικό ρόλο που επιτελούν. Οι σύνθετες κατασκευές είναι αυτές που κυρίως διαφοροποιούνται ανάλογα με τους τρόπους στέγασης. Έτσι, έχουμε κατασκευές: 1) με θόλους σφαιρικούς 2) με θόλους κυλινδρικούς 3) με δώματα που πατούν είτε σε τοίχους που συγκλίνουν προς τα πάνω είτε σε παράλληλα τόξα προκειμένου να δημιουργηθούν οι κατάλληλες αποστάσεις, για να στηριχτούν σε αυτά οι πλάκες που θα κλείσουν το άνοιγμα και θα ολοκληρώσουν τη στέγαση. Παρόμοια κατασκευή είναι τα κυκλικά κτίσματα με στύλο στο κέντρο (Τήνος).

Σήμερα, τα ξερολιθικά κτίσματα στην Ελλάδα κατασκευάζονται κυρίως από γεωργούς, κτηνοτρόφους και, ευκαιριακά, από τεχνίτες. Ειδικά στον νησιωτικό χώρο οι ξερολιθικές κατασκευές (τοίχοι, περίβολοι, κλειστά κτίσματα κ.ά.) είναι πολύ διαδεδομένες. Στην ηπειρωτική χώρα οι ξερολιθιές είναι λιγότερο ορατές, αλλά το ίδιο σημαντικές για την παραδοσιακή οργάνωση του χώρου. Η συντήρηση και επέκταση των ξερολιθικών κατασκευών είναι σήμερα προβληματική. Η μετάδοση της τεχνογνωσίας στις νεότερες γενιές είναι όλο και πιο περιορισμένη, ενώ οι ειδικοί τεχνίτες είναι συνήθως ηλικιωμένοι. Παράλληλα όμως αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο η αξία της ξερολιθιάς για το φυσικό περιβάλλον και τη συγκρότηση των τοπικών ταυτοτήτων, ενώ ταυτόχρονα προβάλλεται ο ρόλος της ξερολιθιάς ως μαρτυρίας του ανθρώπινου μόχθου στην προσπάθεια επιβίωσης του είδους.

3. Τόπος και μέσα επιτέλεσης ή άσκησης του στοιχείου ΑΠΚ

Χώρος που συνδέεται με την επιτέλεση/πραγματοποίηση του στοιχείου ΑΠΚ:

Ξερολιθικές κατασκευές απαντώνται στο σύνολο της υπαίθρου, τόσο στους οικισμούς όσο και σε περιοχές εκτός κατοικημένου χώρου. Πολύ χαρακτηριστικό δείγμα ξερολιθικής κατασκευής απαντάται σε περιοχές με κεκλιμένα εδάφη: πρόκειται για τους τοίχους αντιστήριξης των οριζόντιων αναβαθμίδων. Άλλες κατασκευές είναι τοιχοδομίες συνδυασμένες με κλίμακες, καταφύγια, αποθηκευτικούς χώρους, στέρνες και περάσματα νερού κλπ. Επίσης, ανεξάρτητοι κλειστοί χώροι (καλύβες, καμίνια, φούρνοι, κλπ.).

Εξοπλισμός εξαρτήματα (όπως, π.χ., εργαλεία, σκεύη, στολές κ.ά.) που χρησιμοποιούνται κατά την προετοιμασία και την επιτέλεση του στοιχείου ΑΠΚ:

Για την κατασκευή των ξερολιθικών κατασκευών χρησιμεύουν όλα τα εργαλεία που χρησιμοποιεί ο αγρότης για την προετοιμασία του εδάφους και για τη μεταφορά υλικών (τσάπα, τσουγκράνα, φτυάρι, καρότσι). Για την προετοιμασία των δόμων αξιοποιούνται τα απλούστερα εργαλεία που χρησιμοποιούνται για την εξόρυξη και τη λάξευση της πέτρας:

1. **Το σφυρί** για το διαχωρισμό των λίθων
2. **Ο μαστρακάς και το βελόνι**, ατσάλινα εργαλεία για την πρώτη κατεργασία των λίθων
3. **Το μπικούνι**, που προσομοιάζει με το σφυρί (με τη διαφορά ότι έχει μυτερές απολήξεις αντί ορθογώνιες), για τον τετραγωνισμό των ογκολίθων
4. **Η χτενιά και το καλέμι**, ατσάλινα εργαλεία για τη λείανση των επιφανειών των ογκολίθων
5. **Η γωνιά** για το «γώνιασμα» και το «αλφάδιασμα» των δόμων πριν από την εμφάνιση του αλφαδιού.

6. **Το αλφάδι** για το αλφάδιασμα των δόμων
7. **Το μυστρί** για τις μεμονωμένες περιπτώσεις χρήσης κονιάματος στην εξωτερική επιφάνεια ξερολιθικών τοίχων (π.χ. επάλειψη στέρνας)

<http://5a.arch.ntua.gr/project/4247/5269> (πρόσβαση στις 20.02.2015)

Προϊόντα ή εν γένει υλικά αντικείμενα (χειροτεχνήματα, εργαλεία, λατρευτικά ή μη σκεύη, προϊόντα, φαγητά κλπ.) που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της επιτέλεσης ή της άσκησης του στοιχείου ΑΠΚ:

Αναβαθμιζόμενο τοπίο στη Χόλια, το οποίο συγκροτείται από ποικίλες ξερολιθικές κατασκευές: τοίχους αντιστήριξης των αναβαθμιζόμενων, κοιλιακές παραρράξεις και διόδους.

Η μέσω των ξερολιθικών κτισμάτων (αναβαθμίδες, κατασκευές διαχείρισης του νερού/υδραυλικά έργα, τοίχοι αντιστήριξης, περιφράξεις, έργα οριοθέτησης ιδιοκτησιών, ξερολιθικές επιστρώσεις για διόδους και κλίμακες) διευθέτηση του χώρου (διάρθρωση χωραφιών και κήπων, οδικό δίκτυο, προστασία των καλλιεργειών και των καλλιεργητών από δυσμενείς καιρικές συνθήκες, ύδρευση, αποθήκευση κλπ), συμβάλλει στη βελτίωση της γεωργικής και κτηνοτροφικής παραγωγής (σιτηρά, όσπρια, αμπελώνες, ελαιώνες, γαλακτοκομικά προϊόντα, υποπροϊόντα, όπως το μαλλί, ο ελαιοπυρήνας, τα δασικά υποπροϊόντα, κλπ.). Η βελτίωση αυτή είναι το αποτέλεσμα της δημιουργίας ευνοϊκών συνθηκών (υγρασία, αντηλιά, απανεμιά κ.ο.κ.) για τις καλλιέργειες ή για την κατεργασία (στέγνωμα, ξήρανση, κ.ο.κ.) και αποθήκευση προϊόντων (μαλλί, τυρί, κηπευτικά, φρούτα κ.ο.κ.) μέσω της εύστοχης κατασκευής ξερολιθικών κατασκευών για την αντιμετώπιση των δυσμενών εδαφικών και καιρικών παραγόντων.

Σε περιοχές γεωργοκτηνοτροφικής παραγωγής, ξερολιθικά κτίσματα χρησιμεύουν για τον σταβλισμό ζώων και την ευκαιριακή ή εποχιακή στέγαση των κτηνοτρόφων. Τεχνικά κτίσματα και πρόχειρες κατοικίες από ξερολιθιά χρησιμοποιούνται επίσης για τις δασικές και άλλες συναφείς εργασίες (υλοτομία, καρβουνοποιία, ασβεστοποιία). Ξερολιθικές κατασκευές συμβάλλουν επίσης στη λειτουργία απλών ή σύνθετων προβιομηχανικών εγκαταστάσεων για την επιτόπου μεταποίηση πρωτογενών προϊόντων, όπως τα λιοτρίβια, οι ληνοί, οι ανεμόμυλοι, οι υδρόμυλοι και οι νεροτριβές.

4. Διαδικασία μετάδοσης από γενιά σε γενιά του στοιχείου ΑΠΚ

Περιγραφή της διαδικασίας

Τρόποι και διάρκεια εκμάθησης /μαθητείας /μύησης

Η γνώση για την τέχνη της ξερολιθιάς μεταβιβάζεται με τρόπο προφορικό από γενιά σε γενιά, παράλληλα με την πρακτική της εφαρμογή στις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε τόπου. Η μετάδοση των τεχνικών διαμόρφωσης και αξιοποίησης του αγροτικού χώρου γίνεται κατά τη διάρκεια των αγροτικών εργασιών, όπου μετέχουν τα περισσότερα (νεαρά και ηλικιωμένα) μέλη της κοινότητας. Η τεχνογνωσία εφαρμόζεται κατά την προετοιμασία αυτών των εργασιών: επισκευή αλωνιών, τοιχαρίων, αναδιάρθρωση μαντριών κλπ. Η διαδικασία εκμάθησης της τέχνης της ξερολιθιάς σχετίζεται με το αίσθημα του ανήκειν σε μια κοινωνία, ενώ ταυτοχρόνως εκφράζει την οικογενειακή αλληλεγγύη και την παράδοση. Ωστόσο, η τέχνη της δημιουργίας ξερολιθικών κατασκευών περιλαμβάνεται συνήθως και στις γενικές γνώσεις του μάστορα χτίστη ή οικοδόμου.

Φορείς μετάδοσης

Οικογένεια, αγροτική κοινότητα, ειδικευμένοι χωρικοί/τεχνίτες που θεωρούνται ειδήμονες και εξασκούν την τέχνη όταν χρειαστεί.

IV. Ιστορικό και γενεαλογία του στοιχείου ΑΠΚ

Ιστορικές πληροφορίες ή τοπικές διηγήσεις για την εμφάνιση, τη διάρκεια, την παρουσία, και τις προσαρμογές ή και τροποποιήσεις του στοιχείου ΑΠΚ:

Η ξερολιθιά είναι τεχνική δόμησης γνωστή σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης. Τα στοιχεία που κατά περίπτωση ποικίλλουν είναι οι επιμέρους εφαρμογές της, η συχνότητα των ξερολιθικών κατασκευών και οι τρόποι μετάδοσης της γνώσης. Οι ιστορικές και αρχαιολογικές πληροφορίες είναι λίγες αλλά υπαρκτές (ομηρικά έπη, άνδρα και αναλήμματα ανακτόρων, οικιών, ναών και δρόμων της κλασικής, ρωμαϊκής ή βυζαντινής εποχής). Το θέμα της ένταξης έργων όπως οι κυκλώπειες κατασκευές στο ρεπερτόριο των ξερολιθικών κτισμάτων είναι ανοιχτό. Οι ενδοιασμοί γι' αυτόν τον χαρακτηρισμό βασίζονται στις διαφορές του κοινωνικού περιγύρου και της πολιτικής οργάνωσης των ομάδων που σχεδιάζουν και εκτελούν αυτά τα έργα (ύπαρξη μιας κεντρικής εξουσίας που είτε επιβάλλει εθελοντικές ή μη αγγαρείες είτε χρησιμοποιεί εργατικό δυναμικό με χαμηλή ή και καθόλου αμοιβή).

Η ανάγκη για συνεχή συντήρηση των έργων έχει ως αποτέλεσμα τη συνεχή αναδιάρθρωσή τους. Ως εκ τούτου, το στοιχείο της παλαιότητας αφορά κυρίως την τεχνογνωσία καθ' εαυτήν και πολύ λιγότερο τις υφιστάμενες δομές και κτίσματα. Μετά τα μέσα του 20ού αιώνα, η τέχνη και η μετάδοσή της παρουσιάζουν αισθητή ύφεση, αλλά δεν εξαφανίζονται. Η τέχνη της ξερολιθιάς εξακολουθεί να χρησιμοποιείται και να μεταδίδεται, καθώς προσαρμόζεται σε πολλούς τύπους εδαφών και καλλιέργειών αναχαιτίζοντας τις καταστροφικές συνέπειες της ροής των υδάτων και της διάβρωσης. Η άμεση σύνδεση ξερολιθιάς και φυσικού/πολιτισμικού τοπίου συμμετέχει επίσης στη διαδικασία διατήρησης της τεχνικής ως στοιχείου της τοπικής ταυτότητας. Εννοούμε με αυτό, την αναδιάρθρωση του φυσικού χώρου μέσω των ξερολιθικών κατασκευών, αναδιάρθρωση που δίνει νέα όψη στον ορατό χώρο, σύμφωνη με την πρόσληψη αυτού του χώρου από τους κατοίκους και χρήστες του.

Για τον ελληνικό χώρο, η τέχνη της ξερολιθιάς έχει τις καταβολές της στην αρχαιότητα, τόσο ως προς τις τεχνικά απλές δημιουργίες (διαχωριστικοί και αναλημματικοί τοίχοι στον

γεωργοκτηνοτροφικό χώρο, όπως π.χ. στις αγροτικές περιοχές της Δήλου) όσο και σε πιο απαιτητικές κατασκευές, όπως τα θολωτά αγροτικά κτίσματα. Οι παλαιότερες κατασκευές που σώζονται έως σήμερα χρονολογούνται γενικά στη Βενετοκρατία, χωρίς να αποκλείονται και πρωιμότερες χρονολογήσεις (βλ. Τριανταφυλλόπουλος, Κουτελάκης, Σιγάλα κλπ.)

Στον ευρωπαϊκό χώρο μερικά ξερολιθικά σύνολα ανάγονται στην αρχαιότητα (ταρασωτές καλλιέργειες, οδικά δίκτυα κλπ.). Όσον αφορά τις ακόμη παλαιότερες μεγαλιθικές κατασκευές, τίθεται το πρόβλημα της κοινωνικής και πολιτικής τους λειτουργίας, όπως περιγράφηκε παραπάνω. Οι ξερολιθιές πολλαπλασιάζονται τον 17ο και 18ο αιώνα, τόσο στις μεσογειακές χώρες όσο και στις πιο βόρειες περιοχές (Αγγλία, Σκωτία, Ουαλία, Σκανδιναβία). Η επίσημη καταγραφή της έγγειας ιδιοκτησίας συνέβαλε παντού σε αυτή την ανάπτυξη. Συστηματικές αποτυπώσεις δεν έχουν γίνει στην Ελλάδα, δεδομένης και της απουσίας κτηματολογίου. Η μελέτη της ξερολιθιάς εντάσσεται στην ευρύτερη μελέτη της λαϊκής αρχιτεκτονικής.

Ιστορικά δεδομένα για τον φορέα του στοιχείου ΑΠΚ:

Πρόσωπα: Συνήθως τα φυσικά πρόσωπα που ασχολούνται με την τέχνη της ξερολιθιάς είναι απόγονοι τεχνιτών. Η τέχνη αυτή καθ' εαυτήν, αποτελεί οικογενειακή παράδοση που στις μέρες μας χρήζει προστασίας και διατήρησης.

Ομάδα: Η ομάδα ΟΡΑΜΑ δραστηριοποιείται από το 2012.

Οργανισμός: ΔΕΕΞ / SPS

Στον ευρωπαϊκό χώρο από το 1987 έως σήμερα έχουν πραγματοποιηθεί δεκατέσσερα διεθνή συνέδρια με αντικείμενο τα ξερολιθικά κτίσματα:

1. Το 1987 στο Bari (Puglia, Ιταλία), ως αποτέλεσμα της αγάπης για το αντικείμενο μιας τριμελούς ομάδας ανθρώπων που έτυχε να έχουν γεννηθεί σε μεσογειακές χώρες (μεταξύ των οποίων και ο Έλληνας αρχιτέκτονας Γιώργης Πετράκης).
2. Το 1990 στη Barcelona (Cataluña, Ισπανία), όπου αποφασίστηκε η ανά διετία διοργάνωση συναντήσεων.
3. Το 1992 στα Ανώγεια (Κρήτη-Ελλάδα), στο πλαίσιο των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (ΜΟΠ), με υπεύθυνο τον Γιώργη Πετράκη.
4. Το 1994 στην Palma (Mallorca, Ισπανία), όπου διαφάνηκε η οικουμενικότητα του θέματος.
5. Το 1996 στις Triora, Ponte Di Nava, Pontedassio (Liguria, Ιταλία), όπου αποφασίστηκε και η σύσταση της Διεθνούς Επιστημονικής Ένωσης για τη διεπιστημονική μελέτη της ξερολιθιάς (ΔΕΕΞ / SPS: Société scientifique internationale pour l' étude pluridisciplinaire de la Pierre Séche / Société Pierre Sèche)
6. Το 1998 στο Le Val-Carcés (Γαλλία), όπου συστήθηκε και δηλώθηκε επίσημα η Διεθνής Ένωση με έδρα τη Γαλλία (Le Val, Προβηγκία)
7. Το 2000 στην Peñiscola (Castelló, Ισπανία)
8. Το 2002 στην Viege (Visp-Valais, Ελβετία)
9. Το 2004 στη Μυτιλήνη (Λέσβος, Ελλάδα)

10. Το 2006 στο Montalbán (Aragon, Ισπανία)
11. Το 2008 στο Locorotondo (Puglia, Ιταλία)
12. Το 2010 στο Ambleside (Cumbria, Ουαλλία)
13. Το 2012 στην Ogliastro (Σαρδηνία-Ιταλία)
14. Το 2014 στην Al Jadida (Μαρόκο, Αφρική)

Το 15ο διεθνές συνέδριο θα πραγματοποιηθεί το 2016 στο Αργοστόλι (Κεφαλονιά, Ελλάδα).

Επικαιροποίηση των δεδομένων (τουλάχιστον ανά 5ετία):

V. Σημασία του στοιχείου για την Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά

1. Τρόποι αξιοποίησης

Η εγγραφή του στοιχείου στον Εθνικό Ευρετήριο ΑΠΚ θα συμβάλει στην ανάδειξη της πολιτισμικής αξίας της τέχνης της ξερολιθιάς, της σημασίας της για την οικολογική ισορροπία, ειδικά των περιοχών που μαστίζονται από την εδαφική διάβρωση και άλλες δυσμενείς κλιματικές και εδαφικές συνθήκες. Κυρίως όμως θα βοηθήσει στην ανάδειξή της ως τεκμήριο του τρόπου που συγκροτήθηκε ιστορικά η σχέση ανθρώπου και περιβάλλοντος στον ελλαδικό χώρο.

2. Μέτρα διαφύλαξης (σε τοπικό, περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο):

Πολλά μέτρα θα μπορούσαν να ληφθούν προκειμένου να ενισχυθεί η διατήρηση της τέχνης της ξερολιθιάς. Κατ' αρχάς, είναι αναγκαία η δημιουργία τοπικών καταλόγων όπου θα καταγράφονται τα κατά τόπους ξερολιθικά κτίσματα, ώστε να δημιουργηθεί ένα εθνικό αρχείο αυτών των μνημείων. Παρ' όλα αυτά, το σημαντικότερο δεν είναι η προστασία των ξερολιθικών κτισμάτων αυτά καθ' εαυτά, δεδομένου ότι πολλά από αυτά είναι από τη φύση τους εφήμερα.

Κάποια σύνολα ξερολιθικών κατασκευών σε άλλες χώρες έχουν ήδη εγγραφεί στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς (World Heritage List) της UNESCO. Αναφέρουμε ενδεικτικά τους τρούλους του Alberobello στη Ν. Ιταλία (1996), την περιοχή των Cinque Terre και τα νησιά Palmaria, Tino and Tinetto στο Portovenere στην ιταλική Λιγυρία (1997), το πολιτισμικό τοπίο Sukur στη Νιγηρία (1999), την παραποτάμια περιοχή οινοποιίας Alto Douro στην Πορτογαλία (2001), το πολιτισμικό τοπίο οινοποιίας στη νήσο Pico στην Πορτογαλία (2004), το πολιτισμικό τοπίο της οροσειράς Serra de Tramuntana στην ισπανική Μαγιόρκα (2011), το πολιτισμικό τοπίο στο Konso στην Αιθιοπία (2011), τις ρυζοκαλλιέργειες στη νήσο Bali της Ινδονησίας (*Πολιτιστικά Αξιοθέατα του Μπαλί: το Σύστημα Subak ως αντιπροσωπευτικότητας Φιλοσοφίας Tri Hita Karana* – 2012) και το τοπίο με τους αμπελώνες στο Piemonte: Langhe e Roero και Monferrato στην Ιταλία.

Σχολές και ομάδες χριστών που διδάσκουν την τεχνική δραστηριοποιούνται στη Μεγάλη Βρετανία, στη Γαλλία, στην Ιταλία, στην Ελβετία, στην Ισπανία (στις Βαlearίδες νήσους κ.α.), στην Ελλάδα (π.χ. Κυκλάδες), στην Κύπρο, κ.α. Στην Ελλάδα απαντώνται λίγες νέες ξερολιθικές κατασκευές, ενώ οι ήδη υπάρχουσες συντηρούνται αρκετά συχνά. Η απουσία όμως συγκεκριμένου νομοθετικού πλαισίου δεν εγγυάται τη συστηματική αναδιάρθρωση των χώρων και την αποτελεσματική μετάδοση της εμπειρικής γνώσης.

Σήμερα, η μετάδοση της τεχνογνωσίας περνάει, ανάλογα με την περιοχή, από τους φορείς μετάδοσης της γνώσης στο πλαίσιο των τοπικών κοινοτήτων ή από οργανωμένους φορείς εκμάθησης και εξάσκησης. Σύλλογοι, σωματεία, τοπικές διοικήσεις απονέμουν πιστοποιητικά μετά από πρακτικές εξετάσεις, στην Αγγλία, την Ουαλία, τη Σκωτία (από τις αρχές του 20ού αιώνα), στην Ισπανία, την Ελβετία (από τη δεκαετία του 1990) και στη Γαλλία, όπου η πιστοποίηση αναγνωρίζεται από το κράτος (από το 2010). Στην Ελλάδα και στην Κύπρο διάφορες ομάδες πετράδων (πετροκόποι/λιθοξόοι) δραστηριοποιούνται περιστασιακά, συνήθως στο πλαίσιο ευρωπαϊκών προγραμμάτων.

Σημαντικό ρόλο στην ανάδειξη της τέχνης της ξερολιθιάς ως πολιτισμικού αγαθού έχει αναλάβει η Διεθνής Ένωση διεπιστημονικής Μελέτης της Ξερολιθιάς, η οποία από το 1987-1988 και κάθε δύο χρόνια οργανώνει διεθνή συνέδρια με θέματα που σχετίζονται με τις ξερολιθικές κατασκευές. Παράλληλα, σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο οργανώνονται συνέδρια από πολλούς φορείς, ενώ διάφορα ευρωπαϊκά προγράμματα έχουν ασχοληθεί επανειλημμένα με το θέμα. Τέλος, η διεθνής ένωση (I.T.L.A.: International Terraced Landscapes Alliance) ασχολείται ειδικά με τις ταρατσωτές καλλιέργειες και συνεργάζεται με τη ΔΕΕΞ.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ:

Προϋπάρχουσα τεκμηρίωση Διαθέσιμη βιβλιογραφία (ενδεικτική)

Αποστόλου Μ.–Κουτελάκης Χ., «Αγροτικά συγκροτήματα, σύνθετα μνημεία της φύσης και του ανθρώπου. Είδη υπό εξαφάνιση. Η περίπτωση των βόλτων-αλωνιών στην Εγκλουβή Λευκάδας», επιστολή στο τριμηνιαίο περιοδικό *Αρχαιολογία-Τέχνες*, τχ. 103, Αθήνα: Αθηναϊκά Νέα Α.Ε.- Ίδρυμα Λαμπράκη, Ιούνιος 2007, σ. 132-133.

Αποστόλου Μ., «Το συγκρότημα των βόλτων στο Βουνί Εγκλουβής Λευκάδας», *Monumenta*, www.monumenta.org, 02.05.2007

Κουτελάκης Χ., «Οι βόλτοι στην Εγκλουβή Λευκάδας. Αμφίδρομες επιδράσεις επί των αγροτικών κτισμάτων μεταξύ Δυτικής Ελλάδας και Κάτω Ιταλίας», ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο *Δυτική Ελλάδα – Νότιος Ιταλία. Cultural cross fertilization of Southern Italy and Western Greece through History*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Σεπτέμβριος 2007. Τεύχος με Περιλήψεις Ανακοινώσεων, **σελ.** 16 με τίτλο: «Οι βόλτοι της Λευκάδας και ειδικά της Εγκλουβής» (ανακοίνωση Β8).

Σιγάλα Μαρία-Ζάννε, *Η Χάλη από την παλαιοχριστιανική εποχή μέχρι και το τέλος της περιόδου της Ιπποτοκρατίας (5^{ος} αι- 1523): μνημεία, αρχιτεκτονική, τοπογραφία, κοινωνία*, Διδακτορική Διατριβή, 26.01.2012, Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας.

Τριανταφυλλόπουλος Δ. (Καθ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου, τ. Δ/ντής Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων), «Σεβαστείτε τα μνημεία», εφημ. *Λευκαδίτικος Λόγος*, Απρίλιος 2007, αρ. φύλ. 871, σελ. 1 & 3.

Διαθέσιμα δεδομένα Φορέας: Είδος έρευνας: Είδος δεδομένων: Εγγραφή του στοιχείου σε άλλα ευρετήρια

Εθνικό Ευρετήριο – Τεχνικό δελτίο του στοιχείου

Τόπος και ημερομηνία σύνταξης:

Συντάκτης Ονοματεπώνυμο:

Ιδιότητα:

Συνοδευτικό τεκμηριωτικό υλικό

Βιβλιογραφική-αρχαιολογική έρευνα:

Επιτόπια έρευνα – συνεντεύξεις:

Ηχητική καταγραφή: Φωτογραφική καταγραφή: Κινηματογραφική καταγραφή: ...